

HÄNGER DU MED PÅ EN BIRA?

AFTER WORK-ÖL, YRKESROLL OCH PANOPTISKA KÄNSLOR

”Hänger du med på en bira?” – är ett uttryck som allt oftare hörs på svenska arbetsplatser.¹ After work, eller fredagsölen, är ett nytt (och delvis nygamalt) fenomen i svenskt arbetsliv och en del i den förändring som noterats både av dryckeskulturen och regleringen av alkoholbruket i de nordiska länderna.² Mycket översiktligt kan förändringarna sägas innebära å ena sidan, minskad samhällelig kontroll och ökat ansvar för individen att kontrollera sitt bruk av alkohol,³ å andra sidan en mer ”kontinental” dryckeskultur, som märks dels i konsumenternas val av alkohol, dels i var och hur denna konsumtion sker. I allt större utsträckning sker konsumtionen på någon av de många krogar som serverar alkohol.⁴ Inom svenskt arbetsliv har under 1900-talet stora insatser gjorts för att motverka bruk och missbruk av droger på arbetsplatserna.⁵ Bruket av alkohol har i hög grad kommit att begränsas till livet utanför arbetet, till hem- och fritidsdomänerna. Men svenskt arbetsliv är samtidigt statt i förändring. En av

förändringarna, med början under sent 1980-tal, är en betoning av organisations- eller företagskultur och viljan att skapa engagerad lojalitet eller ”commitment” med organisationen hos de anställda. Dessa kan ses som organisationsmoden som spritts, och sprids.⁶ I stor utsträckning bygger denna styrningsfilosofi på förebilder från japanskt och amerikanskt näringsliv och konsultbyråers utvecklade koncept för styrning.⁷ Dessa ökade förväntningar på identifikation med organisationen från de anställdas sida blir till exempel synliga i form av längre tid som spenderas på arbetet och minskade möjligheter att skilja mellan arbetstid och fritid, upplevd i form av en gränslöshet mellan arbete och fritid.⁸ En utveckling i riktning mot ökad grad av integrering har således skett.

”AFTER WORK”
OCH ATT ”AFTER WORKA”

”After work” är också en aspekt av de förändringar i dryckeskulturen som

skett samtidigt med de ovannämnda förändringarna i arbetslivet. Att "after worka"⁹ är ett uttryck som blivit allt vanligare och som avser att man går ut på krogen i direkt anslutning till arbetet, istället för att åka hem. Många krogar har specialerbjudanden i form av, framför allt, sänkta priser på starköl och vin och gratis buffé under veckodagarnas sena eftermiddagar till tidiga kvällar. Ibland annonseras dessa erbjudanden som "happy hours" men också som just "after work". Alkoholen kan på så sätt ses som en rituell markör av en gräns mellan arbete och fritid.¹⁰ Det existerar också after workande på själva arbetsplatsen, ibland genom tillfälligt arrangerade "publokaler" men på sina håll i permanent inredda bar/pubmiljöer inom arbetsplatsens väggar. Alkoholen och krogmiljön kan också ses som redskap för en ökad integrering av arbetsdomän och hem/fritidsdomäner, delvis som en konsekvens av nya managementfilosofier i det senmoderna svenska arbetslivet och av de krav som därmed ställs på individen. Detta kan genomföras mycket medvetet, men också ske tämligen oreflektat. Inte sällan finns det en viss grad av formalisering eller institutionalisering vid "after workandet". Detta

uttrycks också i form av guider över stadens "after work-ställen" publicerade i tidningars nöjes- och krogsidor. I vissa arbetsorganisationers officiella och/eller inofficiella kulturer har "after workande" blivit en institutionaliserad rutin där "alla" anställda rutinmässigt går ut på en pub på en viss veckodag.

Framför allt förknippas fenomenet i Sverige med viss rätt med vissa branscher, såsom reklam och media, IT och konsultfirmor i storstad. Under 1990-talet och IT-boomen blev after worken eller fredagsölen ett inslag i många organisationers kulturer. Ett av IT-boomens flaggskepp, Framfab, är ett mycket bra exempel på just detta.¹¹ Det blev i vissa organisationer till och med en del i ledningens styrning. Men after workande återfinns numera på företag och organisationer av de mest skiftande slag, och långtifrån uteslutande i storstad.

OLIKA FORMER AV AFTER WORK

När man granskar fenomenet after work, upptäcker man att det uppträder i en mängd olika former, huvudsakligen *formellt* och *informellt*. Jag avser här i vilken mån after worken initieras av, uppmuntras och understöds av, eller

ORGANISATIONSAVGRÄNSADE	ORGANISATIONSOVERSKRIDANDE
Arbetsorganisations-	Professionsnätverk (t. ex. dataansvariga i Eksjö kommun)
Avdelnings-	Resultatorienterade/tvingande (t. ex. reklambranschmingel)
Kompisgängs-	Kvasikommersialiserade (t. ex. "Klubb Barhäng") Kompisgäng (t. ex. gamla skolkamrater)

Figur 1.

ANTAL ARTIKLAR

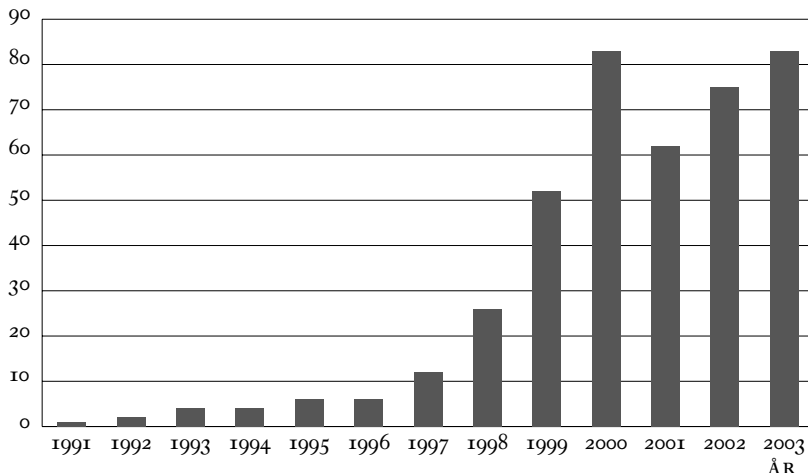

Diagram 1. Antal artiklar som nämner after work eller fredagsöl mellan 1991 och 2003 i PressText och Mediarkivet.

tolereras av, ledningen i en specifik arbetsorganisation, eller utgör ett medvetet sätt att styra organisationen och dess medlemmar. Är detta fallet, rör det sig om *formellt* after workande. I de fall där det existerar en after workpraktik som är spontant uppkommen, där organisationens ledning inte nödvändigtvis känner till den, inte uppmuntrar den eller har en negativ inställning till den rör det sig om (mer) *informellt* after workande.

Praktiken omfattar dock inte alltid medlemmar av en formell arbetsorganisation. Det finns också *organisationsöverskridande* after work. I en del organisationer praktiseras after workande uteslutande av vissa medlemmar, till exempel inom en viss avdelning. Dessa är *organisationsavgränsade* after workpraktiker (figur 1).

Fenomenet är mycket komplext och har komplexa funktioner och konsekvenser. Dessa kan vara positiva, negativa eller neutrala och återfinns på individ-, grupp-, organisations- eller

samhällsnivå. Ofta är konsekvenserna både positiva och negativa.

Jag vill nu ge en bild av hur fenomenet under tidigt 1990-tal representerats i svenska tidningar. På så sätt kan vi också få ett mycket grovt begrepp om fenomenets utbredning och spridning.

AFTER WORK I MEDIA – PRESSTEXT OCH MEDIARKIVET

I diagram 1 ovan ser vi i hur många artiklar after work eller fredagsöl omnämnts i de två digitala pressarkiv där våra största dagstidningar, en del lokaltidningar och vissa specialtidningar lagrar sina texter.

Fenomenet fick ordentligt genomslag någon gång strax före millennieskiftet.¹² Vi ska nu ta en titt på hur begreppet tidigt användes, i vilka sammanhang och med vilka innebörder och konnotationer. Första gången vi återfinner after work i de digitala textarkiven ser det ut så här:

”Å andra sidan är en rätt ur billiga After work-meny, raggmunkar, 45, det äckligaste vi ätit på länge. After urk!”

Det är i Expressens nöjesbilaga fredag 27 september 1991. Ingen vacker presentation av begreppet, kan man tycka! Vi kan i alla fall sluta oss till att fenomenet och benämningen after work redan är etablerat i Stockholmstrakten. Finns det utvecklade praktiker och artefakter som en specifik after work-meny, krävs att man sedan tidigare infört speciella lägre priser på alkohol under tidiga kvällstimmar, men också att man på Svea bar och matsal sammankopplat detta med rabatterade priser på mat, som recenserar.

Nästa gång termen framträder, är det i DN, den 28 mars 1992 i en kolumn av krönikören Bengt Ohlsson, nu i tidningsdelen På Stan, som är DN:s nöjesbilaga för Stockholmsområdet. Krönikören funderar över benämningar på krogen och fenomenet som har med krogen och alkohol att göra, och han konstaterar:

”Men om krögarna anstränger sig kan de nog komma på ett uttryck som inte är så belastat. Att döpa om ”snapsar” till ”shots” var ju ett lyckokast. ”Happy hour” låter lagom snajdigt för den som törstar redan vid middagstid. Och den som känner det där svärbemästrade suget i själen ännu tidigare på eftermiddagen kan slinka in på en ”After work”-bira någonstans. Lunchfyllorna får ställa sitt hopp till Hard Rock Cafés ”Sunday brunch”.

Åter Stockholm, åter nöjesbilagan. Men här ur ett delvis kritiskt perspektiv, då huvudtonen i Ohlssons krönika är att den förändrade dryckeskulturen i staden är problematisk. Folk riskerar att

kröka ihjäl sig. Ett ovanligt perspektiv i tidiga artiklar där after work omnämns. Vi kan ändå se att författaren, som är väl bevandrad framför allt i Stockholms Söders krogvärld, gör en distinktion mellan happy hour och after work-bira. After worken startar tidigare, redan på eftermiddagen.

Året därefter förstår vi att något som betecknas som ett ”*krig om efter-jobbet-gästerna*” har brutit ut i delar av Stockholm. Vi får i Expressen Fredag den åttonde oktober 1993 läsa följande:

Krogarna krigar om efter-jobbet-gästerna

Nu råder det fullt krig om efter-jobbet-gästerna i Birkastan.

Tidigare har systerkrogarna Bagpipers Inn och Boomerang Hotel lockat pendlare på väg till Karlbergs station.

Men nu har grannen Junkyard på Birkagatan gratis buffé (chili med tillbehör eller goda pastasallader) varje vardag mellan 16 och 19.

Ett gott initiativ för fattiga krogbesökare.

Lite vid sidan av fronten ger sig även jazzklubben Fasching på Kungsgatan in i striden och lockar med ”After work jazz”, måndagar till onsdagar mellan klockan 18 och 20.

Bjuds: burgare, sallad och mackor med billigt vin, öl och shots.

Citatet illustrerar att after work-fenomenet vid denna tid inte bara är etablerat i krogvärlden i Stockholms innerstad, utan också är ett växande fenomen. Vi möter sammankopplingen av arbete, pendling, mat, billigt vin, öl och sprit. Det är i detta fall (förutom jazzklubben Fasching, som är ett udda inslag i floran) pubar modellerade efter engelsk pubtradition (Bagpipers Inn), australiensisk pubtradition (Boomerang

Hotel) eller amerikansk bartradition (Junkyard).

Tredje gången är 1993, den 22 oktober, är det åter Expressen Fredag som skriver, och denna gång en guide till Stockholms bästa klubbar. Det är Fasching som nämns igen: *"Inträde: Mellan noll och 160 kronor. Ölpris: 34 kronor (19 spänn "Afterwork" 18–20) för en stor starköl."* Det är dock den enda referensen till after work som görs bland de 14 krogar med klubbar som nämns, även om Kaos i Gamla Stan också sägs ha *"happy hour"*. Kopplingen till klubb är å ena sidan säkert tillfällig, men å andra sidan också intressant. Vi kan få en antydning om att man kan börja med att besöka after work på Fasching, för att sluta kvällen med att vara på klubb. Vi ser också en prisangivelse, i stort sett halva priset på en stor stark – 19 kr – under after work.

Första gången begreppet nämns utanför DN's eller Expressens nöjesbilagor är i DN 31 oktober 1994, på kultursidorna:

"Det är något tungt i gumpen på en oktobermåndag. Inte depressivt som en måndag i mitten av november, inte burrigt svart som en måndag i december, eller isande som en januarimåndag. Bara baktungt.

Men okey då, låt den hasa sig fram i sin egen takt. Skaffa den en rollator, om det behövs, men glöm den sedan, den klarar sig. Tänk i stället på dig själv, för en gångs skull. Köp ett nytt nagellack i klarrött. Slink in på en *After work* i sällskap med DN:s kultursida."

Svensken har begåvats med ett nytt sätt att hantera höstmörker och depression!

Nästa gång uttrycket förekommer i Mediearkivet är i Aftonbladet den 21 april 1995, nu i nöjesbilagan Puls, i en

artikel om Stockholmska hotellbarer. Hotell Morningtons bar karaktäriseras här som *"Typisk hotellbar, kanske lite väl happy hour-betonad. 'After work-priser' och så."* Vi förstår att after work-ställen är för vanligt folk, inget som kopplas samman med snobbiga hotellbarer med soft pianospel och flerfärgade cocktails.

Den 7 maj 1995 förekommer uttrycket i ett litet kåseri (Marginalen) i SvD som fokuserar på den utbredda användningen av engelska namn på affärer, restauranger och av engelska uttryck i språket. *"Att de vidskepliga talar om healing, de knipsluga om dealing och radiopratararna om After work-party."* Här sammankopplas alltså after work med det nya, förändring, men också med förflackning. Viktigast är kanske ändå kopplingen till fest – "After work-party".

Den 24 november 1995 i Aftonbladets nöjesbilaga listas och beskrivs ett antal sportbarer i Stockholm. O'Learys på Götgatan beskrivs bland annat så här: *"Specialiteter: Gratis buffé varje fredag eftermiddag. After work – 20 procent rabatt alla dagar till och med kl 19.00."* Sammankopplingen med sport görs, med ett fenomen som i hög grad är knutet till fritid och inte arbete. I övrigt får vi se att after work handlar om sen eftermiddag, tidig kväll, rabatterade priser på alkohol och gratis plockmat. Att just sportbaren O'Learys nämns är extra intressant. Den är en av flera pubkedjor (tillsammans med Harrys och Bishops Arms framför allt) byggda på franchising som under det senaste decenniet spridit sig i landet, från storstäderna till i stort sett varje medelstor eller stor svensk stad idag. After work är här en del i franchisingkonceptet och den gemensamma image som kedjorna försöker skapa och upprätthålla.¹³

År	AFTER WORK		FREDAGSÖL		NYA KÄLLOR	TOTALT
	Press- Text	Medie- arkivet	Press- Text	Medie- arkivet		
1991	1	-	0	-	Expressen Fredag	1
1992	2	-	0	-	DN	2
1993	4	-	0	-		4
1994	4	-	0	-		4
1995	0	6	0	0	SvD, Aftonbladet, GP	6
1996	2	3	0	1		6
1997	1	7	1	3	Tidn.Vi, Västerbottens-Kuriren	12
1998	6	16	3	1	GT, Östersunds-Posten	26
1999	18	27	7	0	Helsingborgs Dagblad, Borås Tidning, Nerikes Allehanda	52
2000	32	35	6	10	KvP, Lön & Jobb, Dagens IT	83
2001	23	27	5	7	Månads Journalen, Falu Kuriren, Mora Tidning, Resumé	62
2002	22	45	3	5	Södra Dalarnes Tidning	75
2003	23	50	7	3	Nya Dagen	83
TOTALT	138	216	32	30	21 olika	416

Tabell 1. Antal artiklar där after work eller fredagsöl omnämns i PressText samt Mediearkivets digitala textdatabaser från 1991 till 2003.

Ovanstående ger en viss bild av hur after work-fenomenet tidigt representerats i media. Det är huvudsakligen den offentliga pubmiljön som står fokus. Vi återgår till sammanställningen av var och när after work (inklusive fredagsöl) förekommit i de tidningar som ingår i de två digitala textarkiven. I tabell 1 återfinns en mer detaljerad bild av siffrorna bakom diagram 1 som jag inledde med att presentera.

Sett till den geografiska spridningen av de tidningar där after work nämns, kan konstateras att det är i de Stockholmsbaserade rikstidningarna som uttrycket först återfinns. Därefter hittar vi uttrycket i de båda Göteborgstidningarna GP och GT samt Västerbottens-Kuriren (Umeå) och Östersunds-Posten, det vill säga i storstad och i större högskolestäder. Senare hittar vi ytterligare större svenska städer. Vid millennieskiftet publiceras artiklar med

begreppet i tidningar som behandlar arbetsmarknaden som Lön & Jobb, eller branscher (Dagens IT, Resumé), därefter i mindre landsortstidningar och slutligen, 2003, har även Pingströrelsens tidning Nya Dagen upptäckt begreppet. Vi känner ju till att de allra flesta förändringar av alkoholkonsumtion och förändringar i dryckeskultur börjar i storstäder och därifrån sprids ut till småstäder och landsbygd.¹⁴ Utan att övertolka materialet vill jag peka på att ett liknande spridningsförlopp förefaller existera då after work representeras i media från 1990.

AFTER WORK PÅ ÄNGSSKOLAN

Ängsskolan är inte en organisation som man i första hand förknippar med "after workande", utan en låg- och mellanstadieskola i en mellanstor svensk stad. Skolan ligger i skärningspunkten mel-

lan ett invandrartätt miljonprogramområde och småhusbebyggelse. Den har ett trettiotal år på nacken, vilket delvis syns, då originalgolv med mera finns kvar i stora delar av huvudbyggnaden. Skolans operativa ledning (det vill säga rektor) använder sig i viss mån medvetet av alkoholen i socialintegrativt syfte,¹⁵ framför allt i de relativt nyintroducerade ”uπτtakterna”. Dessa genomförs sedan några år tillbaka strax före terminsstart och innefattar en gemensam resa till något konferenshotell eller liknande: en blandning av arbete på dagtid och festande på eftermiddags-, kvälls- och nattetid. Berättelser om hur det blivit, ”*sent*”, ”*packat*” och ”*sprung i rummen*” och direkt övergång från festande till frukost, existerar bland personalen och återberättas ibland i personalrum eller på en av stadens pubar. Denna typ av gemenskapskapande aktiviteter är ju mycket vanliga i vårt nutida arbetsliv, dock kanske allra mest i privat sektor. På skolan har man dessutom julfest i matsalen. Det existerar också vissa semiformella aktiviteter med denna funktion. Med semiformell avser jag att dessa evenemang är institutionaliserade (det vill säga upprepat återkommande), omfattar stora delar av personalen och såväl uppmuntras som besöks av ledningen, utan att denna officiellt arrangerar festerna. Dessa är en kräfts-kiva samt en terminsavslutningsmiddag. Vidare existerar inom en semiformell festverksamhet med socialintegrativa syften herr- respektive damförfester inför en mycket stor fest för kommunens anställda varje vår. Även dessa sammankomster är relativt ”blöta” tillställningar. Det existerar också informella middagar eller fester dels med regelbundenhet inom vissa arbetslag på skolan, dels bland vissa informella grupper.

”JAKTRÄFFEN”

Under de senaste åren har ytterligare en institution utvecklats. Även denna är semiformell, eftersom den är känd av ledningen, delvis uppmuntrad av ledningen (bland annat genom närvaro ibland) och eftersom personalrummets väggar tapetseras med anslag om den. Institutionen är den så kallade ”Jaktträffen”. Detta är efter workande. Av skolans ungefär femtio personer stora personalkår går mellan åtta och, som mest, cirka tjugo personer regelbundet till en pub i stadens centrala delar. Vanligen är man tio till tolv stycken. Där äter de flesta gratisbuffé och dricker öl i arbetskamraters lag ungefär en gång i månaden. Man träffas alltid på samma pub, en plast-engelsk pub kallad The Fox & Hunter. Ibland kallas puben ”Jägaren” i internjargongen.

LÄRARROLL, AFTER WORK OCH PANOPTISKA KÄNSLOR

Att vara lärare är att vara en offentlig person. I så måtto liknar lärares situation den som kommunens kommunalråd eller en lokal idrottare befinner sig i.¹⁶ Man är en sorts lokal kändis. Jag samtalar med läraren Ella om detta:

Dan: När du säger det att ”alla ser en och vet vem man är”, vad tänker du då och i vilka sammanhang, liksom, är det?

Ella: Ja, dom kan komma å säga att ”Jag såg att du köpte bröd igår.”! (skrattar) Och, ”Jag såg att du lämnade in bilen...”. Ååh, jag tycker det är...usch!!

Dan: Man känner sig liksom övervakad...

Ella: ...Iakttagen! Ja! Och tänk då om man bor där (på samma ort eller stadsdel som skolan). Nu har ju jag det så bra här att jag bor i nästa bostadsområde, så jag har ju ingenting med dom här föräldrarna eller det här området att göra nu.

Dan: Privat då?

Ella: Nej.

Dan: Och det är skönt?

Ella: Jaa. Precis lagom är det.

Men till skillnad från kommunalråden, som är "allmänt kända" för att dricka representationsvin på fina middagar i tjänsten eller idrottaren som firar segern med champagne eller dricker öl med lagkamraterna efter bortamatchen – vilket vi ju också "alla känner till", tillåter lärarrollen knappast någon liberal attityd till alkohol eller andra droger. I 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) står att:

"Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har därvid, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att (...) – ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana kunskapsområden är exempelvis miljö, trafik, jämställdhet, konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol och andra droger."

Det är alltså rektors ansvar att se till att just *riskerna med* tobak, alkohol och andra droger betonas i undervisningen av skolans övriga personal. Samma perspektiv betonas också under lärarutbildning och fortbildning. Sannolikt rimmar detta också väl med värderingar, normer och attityder hos stora delar av de människor som antas till lärarutbildningen, som en del i en *förtida socialisation* in i lärarroll och utveckling av läraridentitet.¹⁷ Rollmanuskriptet är i detta avseende tämligen strikt, vilket illustreras av följande. Det är onsdag, på kvällen ska 10–15 lärare gå ut på puben. Vi sitter på den varje vecka återkommande personalkonferensen under eftermiddagen. Rektor informerar:

Rektor: Ökad drogkänedom... Ja, nämnden har beslutat att vi ska ha en plan för det. Å vi ska också ha föräldramöten i årskurs fem. Jag har satt ihop ett preliminärt dokument här som vi kan titta på. Tanken är... ja, dom ska lära sig att säga nej! Aktiva värderingar!

Kamilla: (viskar till bänkgranne) Å vad gör vi... vi går på Jägaren! Det blir ju bra å snacka om ikväll i alla fall.

Läraren Kamilla deltar ofta i after work-träffarna. Kamilla ser dem som mycket positiva inslag i organisationens vardag. Men i detta sammanhang, måste en medvetenhet om diskrepansen mellan lärarrollens krav och den egna praktiken visas upp inför kollegorna. Annorlunda uttryckt: För att avvikelser från lärarrollens torrhet ska kunna legitimeras, krävs det att rolldiskussionen framhävs som medveten och till synes ironisk ("*Å vad gör vi... vi går på Jägaren*").

Att betona positiva aspekter av alkoholkonsumtion eller tobaksanvändning är alltså inte förenligt med den formella lärarrollen. På själva Ängsskolan ser vi inte några brott mot detta. Personalen (oavsett funktion) avstår såväl från att röka som att kröka på skolan. Det fåtal i personalen som röker smiter iväg en liten bit från skolans område för att ta några bloss i smyg i skydd av den närbelägna närbutikens väggar. Numera är det *lärarna* som smygröker. Under min tid på skolan ser jag inte någon som bryter mot normen vad gäller rökning. Inte heller existerar alkohol på skolans område, i alla fall inte så länge elever finns där. Förvisso *kan* några öl slinka ner i vissa lärares strupar under tid då de formellt är tillsammans med barnen. Under en Jaktträff pratar vi om skolresor.

Dan: Ja, ni ska ju iväg snart?

Kalle: Vi ska ju till Gröna Lund. Man släpper ungarna, så kan man ta ett par förmiddagsöl till och med!

Jane: Fast det kommer med oroväckande många föräldrar.

Kalle: Å fan!... Nämen det är ju kul.

Notera dock att detta sker utanför skolans område och långt borta från vardagen i den egna staden. Resan har alltid skapat möjligheter – långt från vardagens granskande blickar kan individen eller gruppen experimentera med sig själva.¹⁸ Otaliga är de första fyllor, första cigarettbloss eller narkotikarus som ägt rum just på en resa.

I övrigt är den enda alkohol i rent fysisk form som jag ser på Ängsskolan ett par flaskor vin, som delas ut till rektor och administratören Per som tack för terminen från lärarna samt några flaskor vin som ges som avslutningspresent till några av lärarna i ett av lärarlagen på mellanstadiet från klassföräldrarna. Dessa flaskor döljs snabbt bakom en dörr i personalrummet. Men under terminstid är alkoholen obefintlig på skolan, liksom tobaksrökningen. Det är förbud som upprätthålls genom kollegors, chefers och inte minst elevers övervakande av lärarna. Men inte enbart dessa personer övervakar. Det handlar i hög grad om självövervakning, vilket enligt Michel Foucault är den mest förfinade och subtila övervakningsformen.¹⁹ Annelunda uttryckt, det handlar om att vara djupt *kulturella* och att reproducera de *smutsregler* som existerar i den svenska kulturen.²⁰ Alkohol på fel plats, vid fel tillfälle, ses som mer än vanligt smutsig.

Alkohol existerar trots allt på Ängsskolan, men i *symbolisk* form, som samtal om alkohol eller om händelser i samband med alkoholintag. Det kan

handla om att rektor berättar att han en helg *"tagit en sväng till Tallinn för att fylla på förråden"* inför sommaren. Det kan handla om att oro uttrycks i personalrummet över hur enskilda elevers påsklov kommer att se ut på grund av missbrukande föräldrar. Men alkoholen existerar också i form av att anslag sätts upp i personalrummet om "Jaktträffarna", det vill säga den lokala after work-praktiken. På Ängsskolan hade denna funnits under cirka ett och ett halvt år när min studie genomfördes.

Inledningsvis var "Jaktträffarna" en i hög grad informell historia. Glenn, en mellanstadielärare, berättar att det var han och Kalle som satt och planerade sitt arbete framöver. *"Sen tog vi ju några whisky då, va. Ja EFTER vi planerat klart då!"* Glenn betonar verkligen att det var efter arbetet. *"Sen kom då några av tjejerna och undrade varför inte dom fick va med, å då sa vi jomen då ses vi imorron!"* Och så hade det blivit. Ett litet gäng lärare hade bänkat sig på puben The Fox & Hunter för att för första gången tillsammans after worka.

Nästa gång det blev aktuellt att gå ut och ta en after work-öl, så hade detta på lärares vis anslagits i personalrummet. Fler lärare hade kommit denna gång. På denna skola (liksom många andra skolor) sker mycket av kommunikationen mellan personalen som helhet genom att lappar sätts upp på en anslagstavla, eller att kortare meddelanden skrivs upp på någon av de två mindre whiteboards som finns i anslutning till personalrummet. Precis som meddelanden kommuniceras till elever eller föräldrar, genom att något skrivs upp på tavlan i klassrummet (kanske med den klassiska "Låt stå!" anvisningen) eller genom skrivna lappar där en svarstalong finns med längst ned. Så kommunicerar också lärare och övrig

personal på Ängsskolan sinsemellan. Lappar sätts upp. Namn skrivs upp av de som kan tänka sig delta. Någon ansvarar. Så även vad gäller "Jaktträffarna", vilket illustrerar hur en aspekt av skolans generella kultur reproduceras även i en nyinförd praktik som after worken.

Så hade institutionen utvecklats och omfattade numer något tillfälle i månaden ungefär. Anslagets utformning hade dock förändrats. Inledningsvis hade det stått just: "*After work-öl på The Fox & Hunter*" som rubrik. Efterhand slog dock lärarrollen och självövervakningen till! I gruppen kom man på att det kanske inte var så lämpligt att det var anslaget på lappar att man skulle ut och dricka öl på en av stadens pubar. Inte bara elever rörde sig i lärarrummet under dagarna. Även en och annan förälder som var på besök kom in där. Men, vad göra? Jo, after workandet ikläddes ett alias. Med utgångspunkt i den pub man alltid besökte, The Fox & Hunter, så skapades uttrycket "Jaktträff", för att kamouflera innehållet i den anslagna träffen hjälpligt. I alla fall trodde man sig kunna undgå barnens granskande blickar i detta fall. Så här kunde ett sådant anslag se ut:

NUJ...

Äntligen dags för

JÄGAREN

Onsdag 28/4 kl 17.30

Jägmästaren

Ewa

Jane

Glenn

Dan

Kalle

Yvonne

Jörgen (?)

"Jägmästaren" är en roll som lären Glenn ikläder sig i dessa sammanhang. Han är den "sammankallande" och den som skriver anslagen. Han för också direkt upp de på förhand givna deltagarna. Socialpsykologen Erving Goffman ger fenomenet ett namn.²¹ Det handlar om *dold konsumtion*. Att ha kakan samtidigt som man äter upp den, det vill säga att någonting (i vid bemärkelse) konsumeras, medan intrycket av detta måste döljas. Det finns en moral på samhällsnivå, som individen, gruppen eller organisationen synbarligen upprätthåller. Men deras *praxis* är en annan!

Vi kan alltså förstå av detta, att after work-praktiken på Ängsskolan av deltagarna själva upplevs som ett brott mot samhälleliga normer. Det är inte riktigt "comme il faut" att som låg- eller mellanstadielärare regelbundet umgås med arbetskamraterna i pubmiljö. Praktiken måste, om än torftigt, döljas för en granskande omgivning. Detta görs genom en *mystifiering* (som Goffman antagligen skulle kallat det).²² "Jaktträff" kan ju avse vad som helst. I den miljö där skolan befinner sig, i det mellansvenska inlandet, är jakt och fiske fortfarande en vanlig fritidssysselsättning, vilket leder intrycken i riktning mot det.

Men varför är det inte "som sig bör" att en lärare går ut på puben? Frågan är om några av lärarna som deltagit i after workandet upplevt att de ifrågasatts av omgivningen? Svaret är nej. I stort sett ingen av de lärare jag intervjuade hade upplevt detta, ens i de sammanhang man träffat föräldrar, före detta elever eller elever på puben eller någon uteservering.

Upplevs lärarna av omgivningen som förkroppsligande de samhälleliga moralnormer som de förväntas lära ut till eleverna i skolan? Att de måste leva mer skötsamt, mer normalt, än till

exempel de föräldrar till elever som de kan komma att möta inne på The Fox & Hunter en torsdagskväll? Nej, jag tror egentligen inte det. Jag tror i stället att just självövervakningen, i detta fall, är mer strikt än omgivningens granskande blick. Lärarna på skolan *förväntar sig* att bli kritiskt granskade avseende sitt uppfyllande av de krav på skötsamhet, som förknippas med lärarrollen, snarare än att de faktiskt blir det. Barnskötaren Helga berättar:

Helga: Jag har nog lite respekt för det där. Om man sitter på en uteservering så där. Du vet när det är Stadsfesten, då har dom ju sån där uteservering. Och då kan det ju vara att man går ner där och strosar då, va. Och där går ju föräldrar med barnen och så, va. Och då kan ju gubben säga 'ska vi inte ta en öl?'. Men då säger jag: 'Nähä, du! Det gör jag inte. För här kan det komma vem som helst. Och då sitter inte jag här och pimplar öl! – Så då sitter han där och tar en öl. Och jag tar en kopp kaffe. (...) Nä, men det är väl bara det här att man ska...vet inte, man vill väl föregå med gott exempel tror jag. Det är väl det som gör det. Att man vill inte visa att man är människa!

Detta kan också bli till föremål för samtal och fnissande i sådana situationer. På avslutningsdagen sticker en del av lärarna ner *"på stan"* efter kyrkosång och avtackning i klassrummet. Vi hamnar på Ricos populära uteservering på Stora Gatan. Vi sätter oss och drar ihop fyra bord. Jocke och Kalle kommer cyklande och slår sig också ned. Vi sitter och väntar på servitrisen. *"Det är dammigt ute..."*, säger Jane, törstigt. Servitrisen kommer. Stora starköl runt om, utom för bilkörande Elwy, som tar en halv. Lärarna skålar och tittar varandra i ögonen. *"Aaah!"* Sommarlovet har

definitivt börjat! Även om det dagen efter är hel arbetsdag med start 08.00. *"Hörni grabbar, det är semester! Ni har valt fel jobb!"*, ropar Glenn till ett par borrande byggjobbare på andra sidan gatan. Helt plötsligt kommer eleven Raul i 4c och några av hans kompisar förbi på Stora Gatan. Raul kommer in och frågar vad vi gör. *"Är det fest för frökna?"*, frågar han. *"Du kallar inte mej för fröken!"*, säger Kalle skämtsamt ilsket. Flera föräldrar och en del elever passerar sedan. Kring bordet skämtas det: *"Hur ser det ut – här sitter jag med åtta glas framför mig, mitt på Stora Gatan!"*, säger Jane. *"Det är ett härligt liv!"*, säger Glenn.

I vissa fall kan också en form av självironiska framträdanden ses inför de kritiskt granskande kollegorna. Framför allt gäller det en del av de lärare som är mest tongivande i after work och festsammanhang. I relation till lärarrollens strikthet och avhållsamhet från droger är dessa framträdanden i hög grad självdeklarerande till sin art. Individerna som framträder presenterar sig som "värre" eller "sämre" än vad de i realiteten är eller gör. På avslutningsdagen snackades det lite löst bland lärarna på Ricos uteservering om att man på lunchen följande dag – som var en heldags utvärdering av terminens arbete – skulle *"cykla ner på stan och ta en starköl under lunchen"*. Nu blev det aldrig så, i stället åkte man bil till en förortspizzeria där det starkaste som konsumerades var en lättöl. Efter lunchen kommer vi in i personalrummet. Inför de äldre lågstadielärare som sitter där klappar sig Glenn på magen och säger högt *"Å vad gott det var med starköl på lunchen!"* och närmast lägger sig ner i soffan. Glenn förstärker i detta fall, högst medvetet, bilden av sig själv (och hans after workande kamrater)

som agerande i motsats till lärarrollen och dess krav på skötsamhet.

Vi kan konstatera att lärarna på Ängsskolan känner sina förehavanden ständigt granskade av elever, föräldrar, kollegor och chefer. De upplever tvånget att uppfylla förväntningarna som följer med lärarrollen. Detta påminner starkt om de förhållanden Michel Foucault berör i sin studie *Övervakning och straff*. Berättelsen om Jeremy Benthams stora upptäckt av *Panopticon*, där en övervakare i ett centraltorn kan betrakta en mängd andra individer i byggnadens periferi som, genomlysta i sina celler, hela tiden vet att övervakaren kan se dem, dock utan att själva kunna se övervakaren. *"Varje liten bur är en liten teater för en enda skådespelare, fullkomligt individualiserad och ständigt synlig."* skriver Foucault.²³ Bland lärarna på Ängsskolan finns många som övervakar sitt framträdande i lärarrollen så starkt, att de inte kan tänka sig att konsumera alkohol, om den minsta risk för upptäckt finns. Vi ser att självövervakningen existerar även bland de lärare som regelbundet after workar på sina Jaktträffar men den får hos dem en något mer ironisk form, en form av rolldistansering. Vi ser också att en del lärare inför kollegor kan projicera ett fiktivt brott mot lärarrollens skötsamhetskrav, som en provokation eller möjligen ett självvironiskt framträdande. Till grund för allt detta ligger en roll med ett mycket tydligt manuskript för lärares skötsamhet och avhållsamhet. Detta kolliderar dock med de förändringar av svensk dryckeskultur i stort, som inledningsvis berördes.

HEMMA? NÄ, DÄR DRICKER
JAG ALDRIG ÖL!

Utan att gå in på hur after workandet på Ängsskolan i detalj såg ut, vill jag ta upp en intressant aspekt av själva

dryckespraktiken. Det handlar om konsumtionen av olika typer av alkohol i olika sociala sammanhang. Självfallet är det inget nytt att konsumtionen av olika typer av alkohol är nära förbunden med olika sociala sammanhang, ritualer eller institutioner. Rödvinet vid nattvarden eller supen vid midsommarlunchbordet är tydliga exempel på detta. Likaså har under vissa tider och i vissa geografiska områden konsumtionen av alkohol bestämts av stat eller annan myndighets regler. Konsumtionen av lättgrogg på våra småstadshotell under förra delen av 1900-talet förklaras kanske inte av att just blandningen eau-de-vie och sockerdricka var speciellt god eller passande för tillfället. Populariteten berodde istället på att lättgrogg inte var förknippad med mattvång.

I samband med Ängsskolans Jaktträffar kan konstateras att i stort sett alla närvarande dricker starköl. Någon enstaka tar ett glas vitt eller rött vin, ingen dricker sprit i någon form. Ja, ett eller annat glas vin och en eller annan vodka-redbull kan ha konsumerats före Jaktträffen. Några av lärarna träffas ibland, efter att ha lämnat arbetsplatsen och före inträdet på puben hemma hos någon kollega och "för-after workar". Men i och med inträdet på puben väljer i princip alla närvarande att dricka starköl. Många av lärarna har utvecklat en ganska avancerad ölsmak. Det är inte bara "en stor stark" som beställs, även om så också kan ske, utan även engelsk ale eller stout, belgisk ale samt beska tyska eller tjeckiska pils. Dessa val kan tolkas som att Ängsskolelärarna är vana öldrickare. Rimligen är då kylskåp och källare hemma i deras förortsvillor fyllda av flak av starköl och flaskor av obskyra österrikiska veteöl? Nej, så är inte fallet. Några av de

manliga lärarna och någon av de yngre kvinnliga dricker förvisso regelbundet öl och starköl i hemmet eller på fester. Men långt ifrån alla. Vid intervjuer framkommer att flera av lärarna, speciellt bland de kvinnliga, aldrig dricker öl utom vid after worken på The Fox & Hunter. Läraren Harriet berättar i en intervju:

Dan: Dricker du öl annars sådär, är du en öl-drickare?

Harriet: Nej, jag är inte en öl-drickare. Jag är en vind-drickare, i så fall!

Dan: Det är inte, ja för du pratade tidigare här om -68 och så där, är det röd-vinsvänstern?

Harriet: Ja, precis! Det är det det är! Absolut!

Dan: Mm. Men du dricker ju öl på Jaktträffarna?

Harriet: Jag dricker... ja där dricker jag ju öl... men jag dricker ytterligt sällan öl!

Dan: Är inte det lite märkligt?

Harriet: Mm. Men rött vin är så gott! Nä, men det är konstigt! Men annars alltså... Jag tror aldrig jag har köpt starköl på Systemet i hela mitt liv!

Dan: Näj. Men på Jägaren...

Harriet: Ja! Där har jag köpt den ena efter den andra.

Dan: Vad dricker du där?

Harriet: Oh, där kan jag ju till och med märkena på dom! Spräckliga hönan...

Dan: Speckled Hen?

Harriet: Ja! Å så dricker jag ju gärna... Westmalle. Men den hade dom inte sist! Belgisk...

Dan: Ja, men det är ju ganska avancerade ölsorter, va...

Harriet: Ja det är avancerat, va! (skrattar) Ja, man måste lära sig kulturen! (skämtsamt).

Dan: (skrattar) Ja, men allvarligt talat! Gör du det också?

Harriet: Ja, det är klart!

Jag tror att vi här ser ett exempel på hur plastengelska (eller -irländska/amerikanska) pubar i kedjeform i våra större och mellanstora städer, där after work-öl/fredagsöl/happy hour, kanske med gratisbuffé, ingår i konceptet, frammanar förändringar i konsumtion och i dryckeskultur. De av Ängsskolans lärare som dricker öl på after worken men inte dricker det i andra sammanhang agerar i enlighet med en bild av hur "en riktig after work" ska se ut. Då dricker man ju öl! (För visst gör man väl det? Eller?). Att dricka öl är alltså en form av idealiserat handlande som dessa, i första hand kvinnliga, lärare ägnar sig åt.²⁴ Inramningen (i form av barens utformning och skyltars placering, etc) kan förvisso favorisera ölförsäljning något på bekostnad av andra dryckestyper då ölkranarna i ögonhöjd separerar kunden från barpersonalen. Men det finns alla möjligheter att beställa kaffe, lättöl, cider, whisky, drinkar, läsk, snaps eller vin för den som tycker om det och brukar dricka just det. Det hjälps inte – här är det bilden av after worken som rekonstrueras under lärarnas umgänge på puben. Men man fyllde inte rollen som lärare och företrädare för ett borgerligt skötsamhetsideal, om man inte utvecklade kunskap i samband med sitt drickande, och gjorde det civiliserat och kultiverat.²⁵ Som en del i att tillskansa sig ett högt symboliskt kapital,²⁶ där smakutvecklande manifesteras i valet av ovanliga och komplexa ölsorter – när öl trots allt dricks på after worken.

FOTNOTER

1. I den här artikeln presenteras, för det första, en del utgångspunkter för det projekt om after work-praktiker i svenskt arbetsliv som jag för närvarande arbetar med. Denna allmänna presentation är ganska kortfattad och inte heltäckande. Därefter följer en kort beskrivning av det fenomen jag studerar. Sedan diskuteras kort några aspekter av fenomenets framväxt och spridning. Mitt arbete bygger i huvudsak på etnografiskt fältarbete i ett par olika svenska arbetsorganisationer. I detta sammanhang diskuteras två analytiska teman som bygger på deltagande observation i en mellansvensk låg- och mellanstadieskola som genomförts mellan mars och juni 2004. Projektet finansieras av Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, FAS.
2. Sulkunen med flera (red) 2000; Abrahamsson 1999; Johansson 2000; Leifman & Gustafsson 2003.
3. Tigerstedt 1999.
4. Abrahamsson 1999; Alkoholinspektionen 2000:1.
5. Se till exempel Ambjörnsson 1988; Lindqvist 1994; Johansson 2001.
6. Røvik 2000.
7. Se till exempel Peters & Waterman 1982/1990; Deal & Kennedy 1982/1988; Schein 1992; Trollestad 1994; Clarke & Clegg 1998.
8. Allvin m.fl. 1999; Nippert-Eng 1996; Porsfelt 2001.
9. Jag inkluderar här i begreppet olika systemtryck som existerar såsom "Freddagsöl" eller "Jobböl" som är beteckningar för i grunden samma fenomen.
10. Gusfield 1996.
11. Åsenlund 2001.
12. Jag är givetvis medveten om att digitaliseringen av tidningar och tidskrifters textarkiv skett vid olika tidpunkter och att de låga siffrorna före, säg 1999, kanske är missvisande, i så måtto att fler artiklar egentligen skrivits om fenomenet än vad som finns *elektroniskt* lagrade. Å andra sidan så tror jag ändå att genomslaget för begreppet after work i textmedia kan illustreras på detta sätt. Även i de tidningar som digitaliserats tidigt, är det mycket få omnämningen under perioden 1991–1996. Det syns också fler och fler omnämningen i de tidigt digitaliserade tidningarna på 2000-talet än under tidigt 1990-tal.
13. Se t. ex. <http://www.olearys.se/Index.asp?ArticleID=33>.
14. Abrahamsson 1999; Johansson 2000.
15. Alvesson & Köping 1993.
16. Se till exempel Nilsson 2001.
17. Ebaugh 1988: 7.
18. Elsrud 2004: 99ff.
19. Foucault 1974/1987.
20. Douglas 1966/1997.
21. Goffman 1959/1988.
22. Goffman 1959/1988: 64f.
23. Foucault 1974/1987: 234.
24. Goffman 1959/1988: 39.
25. Lalander 2002.
26. Bourdieu 1979/1984.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

Aftonbladet 950421, 951124
 Dagens Nyheter 920328, 941031
 Expressen 910927, 931008, 931022

Svenska Dagbladet 950507
<http://www.olearys.se/Index.asp?ArticleID=33>

LITTERATUR

- Abrahamson, Maria (1999), *Alkoholkontroll i brytningstid: ett kultursociologiskt perspektiv*. Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan, Stockholms Universitet. Doktorsavhandling.
- Alkoholinspektionen (2000:1), *Alkoholstatistik 1995–1998*.
- Allvin, Michael, m.fl. (1999), *Frikopplad eller fränkopplad: om innebörder och konsekvenser av gränslösa arbeten*. Skriftserien Arbetet och hälsa 1999:2, Arbetslivsinstitutet, Solna
- Alvesson, Mats & Köping, Ann-Sofie (red) (1993), *Med känslan som ledstjärna: en studie av reklamarbete och reklambyråer*. Lund: Studentlitteratur.
- Ambjörnsson, Ronny (1988), *Den sköttsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*, Stockholm: Carlssons förlag.
- Clarke, Thomas & Clegg, Stewart (2000), *Changing paradigms – the transformation of management knowledge for the 21st Century*. London: Harper Collins Business.
- Deal, Terrence E & Kennedy, Allan A (1982/1988), *Corporate cultures: the rites and rituals of corporate life*. London: Penguin Books.
- Douglas, Mary (1966/1997) *Renhet och fara: en analys av begreppen orenande och tabu*. Falun: Bokförlaget Nya Doxa.
- Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1988), *Becoming an ex: the process of role exit*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Elsrud, Torun (2004), *Taking time and making journeys: narratives on self and the other among backpackers*. Lund Dissertations in Sociology 56.
- Foucault, Michel (1974/1987), *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Goffman, Erving (1959/1988), *Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik*, Simrishamn: Rabén & Sjögren.
- Gusfield, Joseph (1996), *Contested meanings: the construction of alcohol problems*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Johansson, Lennart (2000), "Sources of the Nordic Solutions", i Sulkunen, Pekka m.fl. (red) (2000), *Broken spirits: power and ideas in Nordic alcohol control*. Helsinki: NAD Publication No 39.
- (2001), "Kontroll, kultur, identitet. Nordisk nykterhetsrörelse mellan stad och landsbygd", i: *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift*, Vol 18 4/01.
- Lalander, Philip (2002), Den solkiga fracken: en analys av alkoholens betydelse, i: *Spiritus*, Skriftserie från Vin & Sprithistoriska museet. Årgång 2002, s. 23–38.
- Leifman, Håkan & Gustafsson, Nina-Katri (2003), *En skål för det nya millenniet: en studie av svenska folkets alkoholkonsumtion i början av 2000-talet*. Forskningsrapport nr 11. Stockholm: SoRAD.
- Lindqvist, Mats (1994), *Klasskamrater: om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Nilsson, Thorbjörn (2001), *Den lokalpolitiska karriären: en socialpsykologisk studie av tjugo kommunalråd*. Växjö: Växjö University Press.
- Nippert-Eng, Christena (1996), *Home and work – negotiating boundaries through everyday life*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Peters, Thomas J & Waterman, Robert H Jr (1982/1990), *På jakt efter mästerskapet. Vägen till det framgångsrika företaget*. Trondheim: Svenska Dagbladet Förlags AB.
- Porsfelt, Dan (2001), *Management trainee – möten med förhinder*. Institutionen för arbetsvetenskap, Avdelningen för Industriell produktionsmiljö, Luleå Tekniska Universitet, 2001:24. Doktorsavhandling.
- Røvik, Kjell Arne (2000), *Moderna organisationer – trender inom organisationstänkandet vid millennieskiftet*. Malmö: Liber.
- Schein, Edgar H (1992), *Organizational culture and leadership*, andra upplagan. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.

- Sulkunen, Pekka m.fl. (red) (2000), *Broken spirits: power and ideas in Nordic alcohol control*. Helsinki: NAD Publication No 39.
- Tigerstedt, Christoffer (1999), "Det finns inte längre någon alkoholpolitik", i: *Nordisk alkohol-och narkotikatidskrift*, Vol 16 2/99.
- Trollestad, Claes (1994), *Människosyn i ledarskapsutbildning: en empirisk studie*, Nora: Nya Doxa. Doktorsavhandling.
- Åsenlund, Jenny (2001), *Framfärs säregna kultur*. C-uppsats i sociologi, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.